

A nacionalista radikalizálódás háttere a posztmajdani Ukrajnában

Az ukrajnai radikális nacionalista térnyerés kapcsán két fő narratíva alakult ki: a „fasiszta juntáé” és az „állampolgárok nemzetéé”. A „fasiszta junta” megközelítést a Majdan-ellenes mozgalmak, az oroszpartí szakadárok és a maga az orosz kormányzat hangoztatják. „Fasisztán” elsősorban a *Szvoboda* (szabadság) párt és a *Pravi Szektor* ukrán nacionalistáit értik, amelyek a Majdan-felkelés idején a legaktívabb politikai szervezetek voltak, sőt, az előbbi néhány helyet is kapott a Majdant követő első kormányban; mi több, az egész kormányt az oroszokra és az orosz nyelvűekre veszélyesnek állították be. A „junta” Viktor Janukovics elnök alkotmányellenes elmozdítására utal, amellyel megtörték az ellenzéki pártokkal – külföldi erők közvetítésével – elért kompromisszumot.

A 2014 szeptemberében aláírt első minszki megállapodás óta a „fasiszta junta” narratívája eltűnt az orosz médiából (a szeparatistabarát forrásokból viszont nem), ami arra a hivatalos orosz stratégiára utal, amely szerint Moszkva nem akarja megdönteni a posztmajdani ukrán kormányzatot, hanem tárgyalni kíván vele. A kritikák gyakran rámutatnak arra, hogy eltúlozzák a szélsőjobboldali pártok befolyását, amelyek relatíve gyenge pozíciót tölthettek be a posztmajdani kormányzatban, rosszul szerepeltek az elnök- és parlamenti választásokon, 2014 októberét követően pedig kiléptek a kormányból.

Az ezzel szemben álló liberális, optimista narratíva szerint, a Majdan és a donbasszi háború nyomán egy új nemzet, az „állampolgárok nemzete” van születőben, amely sokkal befogadóbb az egyes régiók, kultúrák és nyelvek iránt. Ennek legfőbb bizonyítékát abban a közvélemény-kutatásban látják, amelynek adatai szerint, az ukrán identitással kapcsolatban többségben vannak azok, akik „állampolgári”, mint akik „etnikai” alapon válaszolnak. A Majdan utáni politika azonban nem a közvélemény-kutatásokat követte, hanem az ukrán identitást érintő kérdésekben éppen az ellenkező irányban fejlődött.

A szélsőjobboldali pártok gyenge választási szereplése, 2014-ben, csupán azt mutatja, hogy abban a pillanatban nem voltak versenyképesek az oligarchák pénzével és médiájával megtámogatott gépezettel szemben, amely a nagyobb ukrán pártok többsége mögött állt. Figyelmet kívül hagyják az ukrán szélsőjobboldal növekvő – Európában példátlan – hatalmát, aminek révén képes volt behatolni a rendvédelmi szervek legfelső szintjeire. Ez lehetővé tette a hivatalos szervektől lényegében függetlenül működő, politikailag hűséges fegyveres erők létrehozását, a háborús veteránok, önkéntesek és helyi aktivisták hálózataiban betöltött központi szerepüket, illetve erős pozícióikat és legitimációjukat a civil társadalomban. A választási eredmények ráadásul nem tükrözik eléggé a szélsőjobboldali retorika terjedését a közbeszédben vagy a „centrista” pártokban. Senki sem állítja például, hogy az euro-optimista liberalizmus marginális lenne Ukrajnában, csupán azért, mert a *Demokratikus Szövetség* vagy a *Syla Liudei* („népi hatalom”), gyengén szerepelt a választásokon, s mert alacsony támogatottsággal rendelkezik. A szélsőjobboldal gyenge teljesítményének egyik oka az, hogy a „centrista” pártok „ellopták” azokat az ügyeket, beszédmódot és szlogeneket, amelyek korábban a szélsőjobb vesszőparipái voltak, jobbra tolva ezzel Ukrajnában a politikai *mainstreamet*.

Ami történt, az nem csupán egy hazafias „gyűljünk össze a zászló körül” típusú nekilendülés volt, válaszul a Krím-félsziget Oroszország általi megszállására és a donbasszi szeparatisták háborújára. [...] A posztmajdani politika jelenlegi iránya nem egyesíti az országot a külföldi fenyegetéssel szemben, hanem egyre inkább megosztja, s rontja kapcsolatait stratégiaileg fontos szomszédjaival. Példának okáért az *Ukrán Nacionalisták Szervezete* és az *Ukrán Felkelő Hadsereg* (OUN-UPA) pozitív megítélése ugyan növekszik (hála az állam és a szélsőjobboldal promóciójának), ám egyértelmű többséggel még nem rendelkeznek a kormány által ellenőrzött területeken sem, és nyilvánvalóan csak a kisebbség véleményét tükrözik a délkeleti régiókban. Ugyanez igaz az antikommunista politikára is.

Az OUN-UPA dicsőítése, valamint bűneik és ideológiájuk tisztázása és elhallgatása veszélyezteti a Lengyelországgal való kapcsolatokat, amelynek politikai elitje – noha ők is osztják az oroszellenes külpolitikai orientációt – már fenyegetőzik Ukrajna európai integrációjának blokkolásával. A közintézmények és a média ukránosításának ugyan többségi támogatottsága van, a nemzeti kisebbségek iskolai nyelvhasználatát korlátozó új oktatási törvény elfogadása azonban Magyarország részéről nagyon erős ellenállást váltott ki. [...]

Annak ellenére, hogy a kormány által ellenőrzött területek lakosságának 30-40 százaléka és a délkeleti régiók többsége nem osztja a „méltóság forradalmá”-ról* és az oroszok által provokált donbasszi háborúról szóló kormányzati narratívát, az uralkodó megközelítés mégsem a párbeszéd és a megbékélésé. E megközelítést médiacenzúrával és propagandával, széles körű gyűlöletbeszéddel (kormányzati tisztviselők és hírességek részéről is), a vélemények, békés gyűlések és szerveződések törvényes és törvénytelen elnyomásával, ellenzéki újságírók, szakértők és a média elleni zaklatással, fizikai erőszakkal, illetve a kormány ellenőrzésén kívül álló területekkel való kereskedelem blokkolásával, a kifizetések felfüggesztésével vitték keresztül. Mindennek tetejébe a *Népfront* (a két kormányzópárt egyike) legutóbbi javaslata szerint büntetendővé kellene tenni a „méltóság forradalma” és az „orosz agresszió” nyilvános „tagadását”.

Az elnyomás törvénytelen részét gyakran a szélsőjobboldali, paramilitáris vagy polgárőr csoportok hajtották végre, amelyek olykor a kormánnyal és az állami erőkkel is összetűzésbe keveredtek. A politikai elnyomás általában szelektív és inkonzisztens volt. Számos esetben indult eljárás például szeparatista-párti vagy kommunista online vélemények, kommentek miatt, miközben egyes, a hazafias közvélemény által oroszbarátnak tartott politikusoknak vagy oligarcháknak láthatóan nem esett semmi baja. Ez többnyire együttes következménye az áldozatok eltérő önvédelmi képességének és a Nyugat szelektív figyelmének, a kormányzó eliten belüli ellentmondások és a hazafias polgárőrök által felváltott ukrán bűnüldöző szervek gyengeségének, korruptségének, alkalmatlanságának és szakszerűtlenségének. Ugyanakkor a Majdan-barát narratíván alapuló kormányzati megközelítés a kezdetektől nyilvánvalóan nem befogadó, hanem kirekesztő volt a 2014-es események, illetve az ukrán identitás és történelem nacionalista interpretációjától eltérő közvélekedéssel, az ellenzéki médiával és szervezetekkel szemben. Az állampolgári támogatás hiánya, Ukrajna stratégiaiilag fontos szomszédjainak felháborodása, a nemzetközi emberi jogi szervezetek rendszeres bírálata és a minszki megállapodásban vállalt kötelezettség ellenére az ukrán kormány továbbra is folytatja és radikalizálja kirekesztő politikáját, s ezzel tovább mélyíti az ukrán társadalom belső törésvonalait, gyengíti saját belső és

* A 2013–14 fordulóján zajlott majdani tüntetések hivatalos megnevezése az ukrán kormány narratívájában – a szerk.

nemzetközi támogatottságát, valamint csökkenti a széparatistákkal és Oroszországgal szembeni konfliktus sikerének esélyeit. [...]

Naivitás lenne azt feltételezni, hogy a Majdan-utáni kormány ártalmas nacionalista politikáját pusztán az elit ideológiája vezérli. Az ukrán elit többsége nem annyira elkötelezett radikális nacionalista, mint amennyire Nyugat-párti, liberális reformer. Számos kutató egyetért abban, hogy az ukrán politikai rendszer nem változott meg gyökeresen a „forradalom” után, és sokan még mindig úgy tekintenek rá, mint egyfajta hibrid rezsimre, amelynek pilléreit a főbb oligarchák vezette, versengő, protektori (*patronage*) piramisok jelentik.

A liberálisok korrupcióellenes agendája veszélyezteti az állam szelektív preferenciáit – az ukrán oligarchák legfőbb versenyelőnyének forrását. A „forradalom” óta remélt változások elmaradása miatti növekvő elégedetlenségre válaszul, az oligarchikus elitek sokkal könnyebbnek látták átvenni a nacionalista narratívát, mint a korrupcióellenes, liberális programot, amely közvetlenül veszélyeztette volna érdekeiket. A nacionalisták féken tartása mellett, ez segíti a kormányt az ellenzék meggyengítésében, és megakadályozza az együttműködést a Majdan-ellenes oldallal, továbbá megosztja a liberálisok támogatóit, mondván, hogy a jelenlegi helyzet átalakítása Oroszországot segítené Ukrajna destabilizálásában [...] A radikalizálódás dinamikáját az is segíti, hogy az ukrán politikát, ellentétben az oroszsal vagy belarusszal, nem egyetlen, hanem több egymással versengő kegyúri piramis uralja. Amennyiben Petro Porosenko elnök megpróbálná figyelmen kívül hagyni a nacionalista agendát, a Népfront vagy Ihor Kolomoyskyi felhasználná ellene. Így aztán mindannyian kölcsönösen gyümölcöző kapcsolatot ápolnak különböző szélsőjobboldali csoportokkal.

Másrészt, a Majdan-párti civil szervezetek erőforrásai, mobilizációs potenciái és szervezeti struktúrái megmagyarázzák, hogy a domináns oligarchikus piramisok miért döntenek úgy, hogy a nacionalizmusra támaszkodva versenyeznek, ahelyett, hogy azt figyelmen kívül hagynák. Az ukrán politikai rendszer, általánosságban, Majdan előtt is gyenge volt, azt követően pedig még tovább gyengült. 2014-ben az oroszok támogatta széparatista felkelés elleni küzdelemben a kormány nem tudott kizárólag sem az alulfinanszírozott és harcra képtelen hadseregre, sem a hűtlen donbasszi rendfenntartókra támaszkodni, ezért kénytelen volt erőszak-monopóliumát megosztani a viszonylagosan autonóm önkéntes zászlóaljakkal.

Az Oroszországgal való szakítás után azonban Ukrajna erősebb függésbe került a nyugati pénzügyi és politikai támogatástól.

A Majdan liberális szárnya ezt kihasználva mozdította elő a korrupcióellenes tematikát. A nyugati elitek ugyanakkor ritkán adtak hangot aggodalmuknak az ukrán kormány egyre radikalizálódó nacionalizmusával kapcsolatban. Így a szélsőjobboldal nyomást gyakorolhatott a kormányra, hogy az közvetlenül támaszkodjon az ő mobilizációs potenciáljára és politikailag hűséges fegyveres egységeire. Utóbbiak katonailag már egyáltalán nem olyan fontosak, mint a háború elején, mégis hagyják, hogy az ideológiailag legelkötelezettebb harcosok tovább küzdjenek a saját Ukrajnáról alkotott víziójukért. A veterán közösségek általában szoros kapcsolatban maradnak egységeikkel, s egyben kapcsolatot jelentenek a fiatal, radikális nacionalisták és a Majdan utáni polgárőr kezdeményezések között. Ezek a hálózatok alkotják a „hősi” nimbusz dicsfényében tetszelgő, szélsőjobboldali szervezetek állampolgári frontját, amelyek részt vesznek a helyi politikában, valamint a hatóságok és az „oroszbarátként” megbélyegzett másként gondolkodók ellen mobilizálnak.

A szélsőjobboldali és a liberális szárnyak – amellet, hogy különböző forrásokra támaszkodnak – eltérő módokon szerveződnek, ami közvetlen hatással van politikai mozgósító potenciáljukra. Míg a szélsőjobboldal ideológiai pártokat alkotott – Szvoboda, Pravi Sektor, *Nemzeti Hadtest* (az Azov-ezred pártja) –, a liberálisok elsősorban NGO-kba szerveződtek. [...] Azonban – ahogyan fentebb említettem – az ideológiailag liberális pártok rendkívül gyengék, s NGO-ik sem közösségi, mobilizációs jellegűek, hanem elsősorban *think tanke*k, média- vagy tanácsadó szervezetek. [...] Ezzel szemben a szélsőjobboldal pártjai az ideológiailag elkötelezett aktivisták egységesen mozgósítható – országos hálózatu – csoportjaira építenek. A szélsőjobboldal mobilizációs potenciálja (amely nemcsak támogatóik számát, hanem azok politikai akciókban való részvételét és aktivitását is jelentik) szignifikánsabban magasabb, mint a liberális NGO-ké vagy az ellenzéki választási gépezeteké. [...]

Vannak szélsőjobboldali pártok, amelyek az ukrán radikális nacionalizmus hagyományaira építenek, s világos, hogy tőlük mit várhatunk, ha egyszer hatalomra kerülnek: az ukrán nacionalizmus további diadalmenetét, antikommunizmust, az orosz nyelv nyilvános megjelenésének visszaszorítását, engesztelhetetlen konfrontációt Oroszországgal és az „oroszbárát” népesség diszkriminációjának intézményesítését. Nincs az a liberális ideológiai párt, amely feltalálná vagy fejlesztené és intézményesítené az ukrán liberalizmus hagyományait, így az sokkal kevésbé világos, hogy mit is javasol az

ukrán állampolgári nacionalizmus identitásának megkerülhetetlen kérdéseiről. Nem ritka, hogy a magukat ukrán liberálisnak tartók között olyan emberekkel találkozunk, akik a fentebb sorolt pontok többségét támogatnák, bár ha kevésbé következetesen is, de általában nyitottabbak az egyes kisebbségek (mint a zsidók vagy a krími tatárok, de nem az oroszok) felé és az „európai értékek” jegyében a társadalmi nemi (gender-) egyenlőség irányában.

Az ukránbarát civil társadalom történetileg az 1980-as évek végén jelent meg, olyan nemzeti demokratikus mozgalomként, amely a nemzeti felszabadítást és a demokratizálást kívánta elérni. Azóta ez a nemzeti-liberális koalíció nem szakadt szét, csak újjáformálódott a 2004-es „narancsos forradalom”, a 2013–14-es Majdan és a Petro Porosenkóval szembeni korrupcióellenes tüntetések kritikus pillanataiban. A civil társadalom liberális és szélsőjobboldali szárnyai közötti intézményesült politikai és ideológiai határok hiánya csak elősegíti a radikális nacionalisták fellépését. Ennek egyik legveszélyesebb következménye a kormányzati elnyomás és a szélsőjobboldal törvényen kívüli fellépései az „oroszbarátoknak” bélyegzettekkel szemben. Például a korábban a Szvobodához kötődő, de jelenleg autonóm C14* nevű neonáci csoport, amely erőszakos támadásairól és az ellenkező véleményt képviselő újságírók, bloggerek és aktivisták zaklatásáról híresült el, s akik tetteiket a „belső ellenséggel” szembeni „hibrid háborúval” igazolják, nyíltan büszkélkedhetnek bűneikkel a médiában. Ugyan a *Terrorizmust Kutató és Elemző Konzorcium* terrorista csoportnak bélyegzi meg a C14-et, ennek ellenére általában szimpátiával kezelik s csak ritkán kritizálják őket az olyan minőségi liberális médiumokban, mint a *BBC-Ukraine*, a *Radio Liberty* vagy a *Hromadske Radio*. A közelmúltban a C14 tárgyalásokat folytatott egy „önkormányzati őrség” megalakításáról az egyik kijevei kerületben, a helyi közigazgatással és a nemzeti rendőrséggel együttműködésben. Idén januárban az Azovhoz köthető *Nemzeti Milícia* országsgzerte állítólag 1000 aktivistát megmozgató országos fellépése váltott ki némi felháborodást, noha továbbra is szemet hunynak a szélsőjobboldali paramilitárisok 2014 utáni burjánzása felett, és az állítólag a Nemzeti Milícia mögött álló sajátos érdekekre fókuszálnak.

* Az elnevezés a szervezet nevének ukrán nyelvű írásmódjából ered: *Ціч* (szics), amelynek két utolsó betűje „14”-nek is olvasható – a szerk.

A Majdan utáni elit számára a nacionalista radikalizálódás eszköz hatalmuk megszilárdítására, a szélsőjobboldal féken tartására és a liberálisok megosztására. [...] Összességében, ez a radikalizálódás ördögi köre, ahol a szélsőjobboldal és az uralkodó oligarchikus piramisok (*oligarchical pyramids*) egymást erősítik, noha hosszabb távon a folyamat veszélyes az államra és a demokráciára. Rövidebb távon viszont biztosan fel fog gyorsulni a 2019-es elnök és parlamenti választásokat megelőző pártversenyben.

A nacionalista radikalizálódás folyamatát nem lehet a külföldi fenyegetettségre való túlzott mértékű természetes reakcióra redukálni. Sem Moldovában, sem Grúziában nem volt tapasztalható hasonló radikalizációs dinamika, mint ami jelenleg Ukrajnában zajlik – még a belső szeparatistákkal és Oroszországgal való konfliktusok fagyos pillanataiban sem. Ennek forrásait az ukrán politikai rezsim és a civil társadalom struktúráiban lelhetjük fel, miközben az ezzel szembeni potenciális helyi ellenállás gyenge. Ezért is annyira fontos a nyugati kormányok és a nemzetközi szervezetek határozott és nyilvános kiállása és nyomásgyakorlása az ukrán kormányzó vagy ellenzéki pártok radikalizálódásra irányuló törvényjavaslataival, a politikai elnyomással és az illegális erőszakkal szemben.

(Fordította: Bakó András)

Eredeti megjelenés: Ponars Eurasia, 2018. május. <http://www.ponarseurasia.org/memo/nationalist-radicalization-trends-post-euromaidan-ukraine>